

ÖTVEN ÉV A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM EMBERTANI TANSZÉKÉN

Farkas L. Gyula

Embertaini Tanszék, Szegedi Tudományegyetem, Szeged

Farkas L. Gy.: 50 years in the Department of Biological Anthropology, University of Szeged. *The Author reviews the period between 1950 and 2002 in the Department of University of Szeged, with regards to special events, national and international relations, research directions, staff members and their positions. In connection with major improvements in science, the Author also describes the effect of these changes to the life and development of the department. Readers can obtain an insight to the contribution of the Department to education and research in the field of biological anthropology in Hungary, and how staff members of the department developed international relations. Unlike other biological anthropology institutions in Hungary, all these contributions guaranteed continuous operation of the Department of Biological Anthropology at the University of Szeged since its foundation in 1940.*

Keywords: *University of Szeged; Science history; Biological anthropology; 1950–2002.*

Előzmény

Az 1950–51-es tanévben a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Karának biológia-kémia szakán 124 hallgató kezdte meg tanulmányait. Ez a létszám az előző évfolyamok 6, illetve 12-es létszámához képest jelentős növekedést jelentett. Az oka az volt, hogy akkoriban vezették be az általános és középiskolákban megnövekedett óraszámú biológia tanítását és ugyanakkor kevés volt a tárgyat oktató tanár.

Az első év végén sokaknak nem sikerült a vizsga és az évfolyam létszáma lecsökkent, ami a második évben még fokozódott azáltal, hogy a budapesti ELTE-n bevezették a biológuskutató-képzést és Szegedről több hallgató Budapesten folytatta tanulmányait.

A második évben még egy jelentős esemény történt. A hallgatók által szeretett Koch Sándor, az ásványtan professzora egyik előadásakor észrevette, hogy a hallgatók nem nagyon értik az általa elmondottakat. Sajátos stílusában megjegyezte: Dámák és daliák! Nem értik, hiszen önökből tanárok lesznek? Akkor derült ki, hogy a nagy létszámú évfolyam tagjai közül csak kevesen akartak biológusok lenni, és mindössze egy-két hallgató célja volt a tanári képesítés elérése.

Találkozás az Embertaini Tanszékkel

Ez a váratlan esemény azt váltotta ki, hogy mindenki igyekezett valamelyik tanszékhez vonzódni, abban a reményben, hogy a tanulmányok befejezése után ott fog álláslehetőséget kapni. Én kicsit később kapcsolódtam, és más lehetőségem nem volt mint, hasonló célból felkeresni az Embertaini (Antropológiai) Tanszékét. Ebben a választásban az is szerepet játszott, hogy a tárgy előadója, Bartucz Lajos professzor rendkívül lelkesen tartotta meg élvezetes előadásait. Felkerestem tehát 16 évfolyamtársammal az Ady téri

egyetem földszintjén levő tanszéket, ahol a tanszék vezetője speciálkollégiumát tartotta. Akkoriban a 67 éves professzoron kívül hasonló korú tanársegédje, Thesszák Károly, adminisztrátora és egy hivatalsegédje volt a tanszéknek. Ez felkeltette bennem a reményt, hogy tanulmányaim befejezése után talán lehetőségem lesz a tanszéken állást kapni. Ez még fokozódott azáltal, hogy ugyanabban az évben a tanszéken externista lehettem, ami a tanszékhez való nagyobb kötöttséget jelentett.

Harmadéves koromban már demonstrátor voltam, ami számomra nagyon sokat jelentett. Ez a megbízás már a tanszék munkájában való aktív részvételt jelentette. Én készítettem elő az előadásokra a számos szemléltető anyagot. Bartucz Lajos „Leíró embertan”, „A Föld emberfajtái” címmel speciálkollégiumot is hirdetett. A professzor utasítására ezekre az előadásokra rajzokat, táblázatokat készítettem és a gyűjteményből az előadáskor bemutatandó érdekes koponyákat és csontokat kellett kikeresnem. Bartucz professzortól kaptam egy listát, hogy milyen koponya-rendellenességeket kell a következő órára előkészítenem. Ő nem kérdezte meg, hogy ismerem-e azokat az anomáliákat, hol találok meg a leleteket. Úgy is mondható, hogy a professzor megkezdte „rideg” antropológus-képzésemet. Ez készítetett arra, hogy elővegyem az antropológusok kézikönyvét, Martin Rudolf (1928) munkáját és abban kikeresem a kérdéses anomáliákat és annak alapján megkeressem azt a háromezres gyűjteményben. Ezek alapján elkészítettem első pályamunkámat, majd ezt követte ugyanabban az évben egy másik pályamunka (Farkas 1953a, b). A következő évben ismét két pályamunka készült, egyik egyéni és egy másik társszerzővel (Farkas 1954, Farkas és Dezső 1954). 1955-ben jelent meg társszerzővel meg első közleményem (Farkas és Dezső, 1955).

Az egyetemi hallgatók Bartucz Lajos két jegyzetéből (Bartucz 1954, 1956) készülhettek a vizsgákra. A magyar antropológia megalakulása óta Paul Topinard (1881) magyarra fordított könyve után ezek a jegyzetek voltak az első, magyar szerző által készített, tanulmányokat elősegítő egyetemi jegyzetek.

Az egyetemi tanulmányok befejezése után csak egy általános iskolai tanári állást kaptam. 1955 január végén az a meglepetés ért, hogy ajánlatot kaptam a tanszéken egy tanársegédi állásra, megkezdtem további 48 évig tartó tevékenységemet a tanszéken. Az idős tanársegédet és adminisztrátort nyugdíjazták. Mindkettőjük feladatkörét nekem kellett ellátni. A tanszéken ekkor mindössze hárman voltunk: a professzor, a hivatalsegéd és én. Nem tudtam írógépen dolgozni, restaurálni, nem ismertem a fényképezéssel és biometriai számításokkal kapcsolatos teendőket, a professzor viszont mély vízbe dobott, vagy megtanulok úszni vagy belefulladok. A lecke megoldódott, mert sok évtizedig nem volt problémám a hasonló feladatokat megoldani, mert kénytelen voltam azokat az ismereteket autodidakta módon elsajátítani. Sőt még 1956-ban megjelent Bartucz professzorral írt első tudományos közleményem is (Bartucz és Farkas 1956).

1956 még azért is fordulópontot jelentett a tanszék életében, mert akkor nevezték ki a szegedi Móra Ferenc Múzeumba Trogmayer Ottó fiatal régészt, akivel haláláig nagyon szoros volt a tudományos kapcsolat. Segítségével számos hazai ásatáson (Szatymaz-Vasútállomás, Békés-Povádzug, Tápé-Széntégláégető, Rúza, Ópusztaszer stb.) vehettem részt, aminek eredményeként az 1955-ben még csak 3000 darabból álló csontvázgyűjtemény a későbbiekben 300 000-re gyarapodott. Az ő kapcsolatai tették lehetővé más régészekkel (Kőhegyi Mihály, Horváth Attila, Gazdapusztai Gyula, Horváth Ferenc, Fodor István) való együttműködést is, aminek eredményeként újabb lelőhelyek (Bátmonostor, Madaras, Baja-Pető, Magyarhomoróg stb.) leleteivel gyarapodott a tanszéki gyűjtemény. Ugyancsak neki köszönhető, hogy a tanszék munkatársaként részt vehettem a vajdasági, korabronzkori Mokrin lelőhely nemzetközi,

valamint a szabadkai múzeum Bácsstopolyán végzett avarkori ásatásán. A tanszék kapcsolatai tehát bővültek, a gyűjtemény gyarapodott.

1956-ban a tanszék ajtaja előtt vonult el a tömeg, fel az Auditorium maximumba. Féltő volt, hogy betörik az ajtót, de szerencsére nem történt baj. Viszont Jugoszlávia visszakövetelte a tanszéken levő Zombor-repülőteri leleteket, amelyeket azután nagy gyorsasággal lemértem, lefényképeztem, mielőtt elvitték volna azokat.

Tanszékvezetőváltás

1959 nyarán Bartucz professzort kinevezték az ELTE Embertani Tanszékére, ahol már korábban is tartotta az előadásokat. Ezzel az ELTE-n 1912 óta először lett a tanszéknek antropológus vezetője. A szegedi tanszék vezetésével időlegesen Kolosváry Gábort, az Állatrendszertani Tanszék vezetőjét bízták meg, aki csak aláírta az iratokat, mindent rám hagyott. A tanszéken egyedül maradtam két hivatalsegédgel.

1960. március 16-ával nevezték ki az új tanszékvezetőt a budapesti Természettudományi Múzeum Embertani Tárában dolgozó Lipták Pál személyében. Ekkor a tanszéknek két oktatója és két fizikai dolgozója volt. Pónyai Sándor technikus, Molnár Ferencné adminisztrációs feladatokat végzett. Én közben Szegeden, majd Pónyai Sándorral a Testnevelési Tudományos Kutató Intézet kutatási profiljába kapcsolódva országosan testnövekedési vizsgálatokat végeztem, Lipták pedig az ásatásokból feltárt, főként honfoglaláskori leletekkel foglalkozott. Jóllehet Lipták Pál Budapestről leutazva heti 2–3 napig vezette a tanszékot, mégis jelentős változások történtek.

A csontok kémiai vizsgálati módszerei címmel Lengyel Imre budapesti orvos tartott órákat a tanszéken. A módszer elsajátítása és alkalmazása érdekében kémia laboratóriumot hoztunk létre, ahol néhány éven át Varga Imre tanársegéd dolgozott. 1963-ban Marcsik Antónia a tanszékre gyakornoki, 1964-ben tanársegédi, 1974-ben adjunktusi, 1985-ben docensi kinevezést kapott. 1985-ben kandidátusi fokozatot szerzett (Marcsik 1983). A tanszék profilja 1976-ban bővült, mert a biológiai szakmódszertan oktatását is tanszéki oktató (Kovács László 1976–1980) látta el. 1980-ra a tanszék létszáma 9 főre növekedett. 1967. szeptember 1. és 1970. január 16. között Lotterhof Edit a tanszéken akadémiai ösztöndíjas, majd tudományos segédmunkatárs volt.

1960 és 1980 között intenzívvé váltak a tanszék külföldi kapcsolatai. Sok külföldi antropológus látogatta meg a tanszékot: Sz. Badámhátán, N.S. Odjav, D. Turnen (Mongólia), H. Grimm, H. Ullrich, L. Schott, H. Bach, K. Sommer, I. Wustmann, H. Graef, H. Danker-Hopfe (NDK), G.F. Debec, I. Csebokszaro, S. Cesny, N. Cvetkova (Szovjetunió), M. Stloukal, S. Titlbachova, J. Jakab, V. Smrcka, J. Jambor, M. Dokládál, K. Hajis (Csehszlovákia) M. Finnegan, R. Eiben, I. Molnár, B. Heath, T. Kortevelyesi, H. Crawford, J. O'Shea, E. Rega, S. Loth, S. Marits, M. Yasar Iscan, G. Inke (USA), Z. Gavrilovic (Jugoszlávia), G. Nikolov, I. Petrov, N. Nikolova, S. Mutafov (Bulgária), I. Schwidetzky, Károlyi L., R. Protsch, H. Walter, V.P. Chopra, H. Schmidt, J. Burger (NSZK), N. Xirirotiris (Görögország), R. Reddy, S. Sten, R.T. Qamra (India), R. Menk, A. Zink (Svájc), H. Nabil, J. Ruffie, A.M. Tiller (Franciaország), R. Jankauskas (Litvánia), P. Bergman (Lengyelország), C. Susanne (Belgium), G. Hauser (Ausztria), J. Varrela (Finnország), C. Riscutia (Romania).

Szoros kutatási kapcsolat alakult ki Michael Finnegan, Nikolaos Xirirotiris, Ilse Schwidetzky, Gertrud Hause és a tanszék munkatársai között. 1994-ben a szegedi Egyetem díszdoktorává avatták Charles Susanne professzort.

Ebben az időszakban a tanszék munkatársai számos belföldi és külföldi kongresszuson tartottak előadásokat.

Megállapítható, hogy a tanszék életében ez az 1960 és 1980 közötti időszak minden tekintetben rendkívül jelentős pozitív változásokat hozott.

Lipták új egyetemi jegyzett írt (Lipták 1966), majd első magyar nyelvű antropológiai tankönyve két kiadásban jelent meg (Lipták 1971, 1978). Farkas Gyula két gyakorlati jegyzetét jelentette meg szegedi egyetem nyomdájára (Farkas 1972a, 1973a). 1962 és 1993 között 119 szakdolgozatot készítettek a tanszéken a hallgatók. 1960 és 1991 között 30 antropológiai témájú egyetemi doktori értekezést nyújtottak be és védtek meg volt hallgatóink. Közülük Farkas Gyula, Marcsik Antónia, Lotterhof Edit, Oláh Sándor a tanszék oktatói lettek.

Lipták Pál 1969-ben a biológiai tudomány doktora (Lipták 1967), Farkas Gyula 1975-ben a biológia tudomány kandidátusa (Farkas 1975) fokozatot ért el.

Ezen kívül 1981-ben a budapesti Centenárium Kongresszus 20 tagú csoportja, 1982-ben a Frankfurti Egyetem Antropológiai Tanszéke és hallgatói Protscher professzor vezetésével, 1988-ban a Lomonoszov Egyetem hallgatói Alexander Petruszov vezetésével látogatták meg a tanszéket. 1989-ben 22 fővel posztgraduális képzést szerveztünk. 1992-ben a tanszék fennállásának 50. évfordulója alkalmából tudományos konferenciát szerveztünk.

Tanszékvezetőcsere 1980-ban

Lipták 1980-ban vonult nyugdíjba, bensőséges ünnepség keretében búcsúztattuk. Munkáját Az oktatásügy kiváló dolgozója kitüntetéssel ismerték el, 1994-ben a JATE *emeritus professora* lett.

A tanszék vezetésére Farkas Gyula docens kapott megbízást. 1987 augusztusától 1995. december 31-ig a tanszék oktatója volt Oláh Sándor (1987-től tudományos munkatárs, 1991-től tanársegéd, 1992-től adjunktus). 1994-ben bekövetkezett súlyos agyvérzését követően 1995-ben rokkantnyugdíjas lett, majd 1998 decemberében meghalt (Farkas 1998). Vele a tanszék egy kiváló oktatóját veszítette el. Rövid ideig a tanszék tanársegédje volt Szalai Ferenc orvos, aki Angliába távozott. Vele a tanszék másik kiváló oktatóját veszítette el. Just Zsuzsa 1988-ban került a tanszékre statisztikusként, majd tudományos segédmunkatárs, tanársegéd, adjunktus volt 2009-ig. Távozásával a tanszék harmadik kiváló oktatóját veszítette el. 2009-ben helyébe Bereczki Zsolt kapott tanársegédi kinevezést, akit 2016-ban adjunktusnak nevezték ki. Molnár Erika 2005-től adjunktusként dolgozik a tanszéken.

1988 szeptemberétől Németh Endre, 1990-től 1994-ig Nagy Lászlóné tartotta a szakmódszertani előadásokat. 1994 augusztusától ez a szakterület önállósult. 1989 szeptemberében Farkas Gyula aspiránsaként Pálfi György került a tanszékre, majd tudományos segédmunkatárs, munkatárs volt.

Az 1990-es években kapcsolódott a tanszék kutatásaiba Józsa László patológus professzor, aki 2014-en bekövetkezett haláláig (Farkas és Makra 2015) a tanszék leletanyagának paleopatológiai értékelésében vett részt és az oktatókkal sok közös megjelent publikációja jelzi hatékony és nagyon értékes tevékenységét.

A technikai feladatokat (restaurálás, fényképezés) eleinte Pónyai Sándor, őt követően Ruszkai Károly, az ő halála után Judik Péterné látta el. Mindhárman kiválóan végezték munkájukat.

A tanszék folyosóján levő, 23 felül üveges, alul ajtós szekrényben a tananyaghoz kapcsolódó szemléltető anyagot helyeztünk el, amelyet sok esetben általános és középiskolások tanulók is, volt hallgatóink vezetésével, megtekintettek. A megnövekedett koponya- és csontvázgyűjtemény elhelyezésére az Ady téri épület pincéjében a tanszék munkatársai raktárt alakítottak ki. Ez Trogmayer Ottónak a szegedi Móra Ferenc vezetőjének a segítségével Makón, egy használaton kívüli malom második emeletén kapott területtel bővült. A raktárakat a tanszéki dolgozók polcokkal szerelték fel. Ugyancsak Trogmayer Ottó közreműködésével vált lehetővé, hogy 1969-ben a vajdasági Mokrin-Lalina humka lelőhely nemzetközi bronzkori ásatásán részt vehessenek.

1981 és 1994 között Farkas Gyula hét, Marcsik Antónia és Pálfi György három tudományos kutatási pályázatot nyert el (Farkas és Dezső 1994). Több egyetemi doktori értekezés, számos szakdolgozat, Országos Diákköri Konferencián bemutatott dolgozat készült. Több díjazott közül Pálfi György – 2007-től a tanszék későbbi vezetője – az MTA Pro Sciencia Érmét kapta.

1980 és 1997 között többen szereztek antropológiai szakképzettséget és közülük többen folytattak továbbra is antropológiai kutatásokat (Mende Balázs, Paja László, Vámosiné Hegyi Andrea, Merczi Mónika, Czékus Géza).

1985-ben Bartucz Lajos születésének 100. évfordulóján a tanszéken, a szülőfalujában, a szegvári általános iskolában és Szegeden a Kálvin tér 2. számú ház falán (ahol Bartucz 1940 és 1959 között lakott) emléktáblát helyeztünk el (Farkas 1985a, b). A JATE 1987-ben Bartucz Lajos emléklakettet alapított. A tanszék megszervezte 1993-ban Ábrahám Ambrus neurohisztológus professzor születésének centenáriumi ünnepségét, az Ady téri épületen, valamint Csíkszeredán emléktáblák avatását, valamint az MTA Szegedi székházában tartottunk emlékülést.

1989-ben 22 fővel posztgraduális képzést, 1992-ben a tanszék fennállásának 50. évfordulója alkalmából nemzetközi tudományos konferenciát szerveztünk.

A tanszék képviselve volt az MTA Antropológiai Bizottságában (Lipták Pál, Farkas Gyula, Marcsik Antónia), az MTA Biológia II. Minősítő bizottságában (Farkas Gyula), a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályában (Lipták Pál, Farkas Gyula) és a Szegedi Csoportban (Farkas Gyula), az Anthropologiai Közlemények és az Acta Biologica Szegediensis (Lipták Pál, Farkas Gyula) szerkesztőbizottságában.

A tanszék fő kutatási profilja továbbra is a történeti embertan volt, de több helyi monográfiában (Orosháza, Tápé, Vésztő, Gyoma, Békés, Békéscsaba, Öttömös, Szatymaz, Makó) jelentek meg az etnikai kutatásaink eredményei. Emellett más intézményekkel (Szegedi Egyetem Fogászati Klinikájával – Fazekas és mtsai 1982, 1983, a Testnevelési Főiskola Tudományos Kutató Intézetével, Szegedi KÖJÁL-lal és a Kibernetikai Laboratóriumával) jelentős adatgyűjtéseket és vizsgálatokat végeztünk a hazai gyermekek növekedésének (32000 leány és 20000 fiú, 10–18 évesek) és a leányok menarchekorának megismerése céljából (Farkas és mtsai 1983, Fazekas és mtsai 1984). Elkészült a magyar biológiai antropológia kezdettől 1993-ig terjedő történetének összefoglalás (Farkas és Dezső 1994), valamint a hazai antropológiai irodalom 1952 és 1984 között megjelent publikációjának bibliográfiája (Farkas 1968, 1969, 1972b, Farkas és Dezső 1965, Farkas és Marcsik 1976, 1978, 1983, 1987/88, Farkas és mtsai 1981).

Az 1980-as évek elején részt vettem a Szegedi Tudományegyetem Fogászati Klinikájának kutatásában, amely keretében az ivóvíz fluorid tartalma és a fiatalok testi fejlődése közötti összefüggést vizsgáltuk (Farkas és mtsai 1983).

A tanszék oktatói, Marcsik Antónia és Szalai Ferenc, valamint Kocsis S. Gábor a székesfehérvári, királýsírok leleteinek tartott csontmaradványok vizsgálatát végezték. Munkájukért állami kitüntetést kaptak.

Az MTA természettudományos bizottságot hozott létre Harsányi László orvosprofesszor vezetésével az 1989-ben a Burját Köztársaságban levő Barguzinban feltárt és Kiszely István által Petófi Sándor csontjainak tartott lelet tudományos vizsgálatára. Ebben a bizottságban Dezsó Gyulával (aki az MTA Biológiai Osztályát képviselte) mi is részt vettünk. A vizsgálat igazolta, hogy a lelet nem lehet Petófi Sándor csontjainak a maradványa.

1987-ben disszertációm megvédésével a biológia tudomány doktori fokozatát értem el.

Újabb változás 1997-ben

Tanszékvezetői megbízatásom 65 éves koromban, 1997-ben megszűnt, de továbbra is tartottam előadásokat és végeztem kutatásaimat. Az új tanszékvezető Marcsik Antónia docens lett.

A tanszék több változáson ment keresztül. A fiatalok obezitásának vizsgálta új kutatási célkitűzés lett. Az ásatásokból származó emberi csontmaradványok vizsgálata egyoldalúan a pelaopatológiai elváltozások leírására korlátozódott. Ennek oka abban keresendő, az 1990-es évektől kezdve a kutatók munkájának értékelése főként a folyóiratokban megjelent publikációik idézettségének száma alapján (impakt faktor) történik. Csak kevés impakt faktorra rendelkező antropológiai folyóirat van, ezért a kutatók impakt faktoruk növelése érdekében kényszerülnek elsősorban orvosi folyóiratokban publikálni. Ezért azután a feltárt temetőrészlegek leleteinek nemi és életkori eloszlásra vonatkozó, paleodemográfiai, etnogenetikai szempontú vizsgálata, vagyis a szériák sokoldalú értékelése háttérbe szorult. Just Zsuzsanna nem csak hazai, de külföldi vonatkozásban is jelentős számú, több ezer óvodás, általános iskolás és középiskolás leány és fiú lateralitás vizsgálatát valósította meg.

Neves évforduló alkalmából áttekintettük az 1921 és 1966 közötti időszakra vonatkozóan a szegedi egyetemi biológiai oktatást (Farkas és Erdélyi 1998). Befejeztem Józsa Lászlóval a Bátmonostor lelőhelyen feltárt, 3783 leletből álló széria csontvázainak tudományos értékelését (Farkas 2005).

Több könyvem jelent meg. Ezek a következők: Ópusztaszer-Monostor lelőhely antropológiai leletei (1998), Fejezetek a biológiai antropológiából I. és II. (2000), Alkalmazott antropológia című egyetemi jegyzet (2004), A Biblia biológus szemmel (2001), majd később A Biblia biológus szemmel bővített kiadása (Farkas és mtsai 2010).

50 éves tanszéki tevékenységem alatt 53647 fiú és 62743 leány testfejlétségi vizsgálatát, ill. menarchekorára vonatkozó adatgyűjtést, 3483 felnőtt férfi és 2410 nő etnikai vizsgálatát, 2609 férfi, 1784 nő, 862 fiatalkorú és 1827 meghatározhatatlan nemű és korú egyén maradványainak vizsgálatát, ill. taxonómiai meghatározását valósítottam meg.

2002 áprilisában, 70 éves koromban a tanszékvezető javaslatára nyugdíjba vonultam. Továbbra is részt vettem az MTA Antropológiai Bizottságának munkájában. 2014-től 2022-ig a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának, 1990-től 2002-ig a Szegedi Csoportjának elnöke voltam. A tudományos életben eltöltött 50 év alatt nem lettem a tudomány mérnöke, de mint annak segédmunkása 491, főként a fiatalok növekedésével, a feltárt emberi maradványok tanulmányozásával, a tudomány történetével foglalkozó közleménnyel, 41 külföldi és 183 hazai előadással hozzájárultam

egy-egy téglával a tudomány épületének felépítéséhez. Felgyülemlett tapasztalataimat most már csak – a jelenlegihez hasonló – tudománytörténeti összefoglalásokban szeretném az utókor számára megmenteni.

Irodalom

- Bartucz, L. (1954): *Embertain IV. éves biológia-kémia szakos hallgatók részére*. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest. pp.378.
- Bartucz, L. (1956): *Emberszármazástan IV. éves biológia-kémia szakos hallgatók számára*. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest. pp.350.
- Bartucz, L., Farkas, Gy. (1956): Anthropologische Untersuchung der in Csongrád-Felgyő gefundenen Skelette aus der Arpadenzeit. *Acta Biologica Szegediensis*, 2: 235–261.
- Farkas, Gy. (1953a): *A condylus tertius, os bregmaticum, processus frontalis ossis temporalis és az os incae vizsgálatának eredményei*. Pályamunka, Szeged. pp. 40.
- Farkas, Gy. (1953b): *Az orosházi leletkoponyák 10 indexének vizsgálata*. Pályamunka, Szeged. pp. 57.
- Farkas, Gy. (1954): *Sutura metopica és os japonicum koponyaanomáliák vizsgálatának eredményei*. Pályamunka, Szeged. pp. 38.
- Farkas, Gy. (1966): Az antropológia tárgykörébe tartozó, vagy azt érintő hazai irodalom bibliográfiája (1965). *Anthropologiai Közlemények*, 10: 145–168.
- Farkas, Gy. (1968): Az antropológia tárgykörébe tartozó, vagy azt érintő hazai irodalom bibliográfiája (1966). *Anthropologiai Közlemények*, 12: 70–82.
- Farkas, Gy. (1969): Az antropológia tárgykörébe tartozó, vagy azt érintő hazai irodalom bibliográfiája (1967–1968). *Anthropologiai Közlemények*, 13: 171–188.
- Farkas, Gy. (1972a): *Antropológiai praktikum I. Paleoantropológiai metodikák*. Egyetemi jegyzet. JATE, Szeged. pp. 233.
- Farkas, Gy. (1972b): Az antropológia tárgykörébe tartozó vagy azt érintő hazai irodalom bibliográfiája (1969–1970). *Anthropologiai Közlemények*, 16: 73–87.
- Farkas, Gy. (1973a): *Antropológiai praktikum II. Az élő lakosság antropológiai vizsgálatának módszerei*. JATE, Szeged. pp. 325.
- Farkas, Gy. (1973b): Bibliographia Anthropologica Hungarica (1971–1972). *Anthropologiai Közlemények*, 17: 135–158.
- Farkas, Gy. (1975): *A Dél-Alföld őskorának paleoantropológiája*. Kandidátus értekezés. Szeged. pp. 263.
- Farkas, Gy. (1985a): Emléktáblaavató beszéd a József Attila Tudományegyetem Embertani Tanszékén. *Anthropologiai Közlemények*, 29: 9–11.
- Farkas, Gy. (1985b): Emléktábla avatóbeszéd Szegváron. *Anthropologiai Közlemények*, 29: 13–15.
- Farkas, Gy. (1998): Dr. Oláh Sándor (1960–1998). *Anthropologiai Közlemények*, 39: 181–182.
- Farkas, L.Gy. (2005): Bátmonostor-Pusztafalu középkori temetőjének általános antropológiai jellemzői. *Opuscula Hungarica*, VI: 245–255.
- Farkas, L.Gy. (2015): Magyar biológiai antropológusok 1994–2015. *Folia Anthropologica*, 14: 141–142.
- Farkas, Gy., Dezső, Gy. (1954): *Adatok X–XIII. századbeli magyarság antropológiájához*. Pályamunka, Szeged. pp. 172.
- Farkas, Gy., Dezső, Gy. (1955): Daten zur Anthropologie der Bevölkerung von Ungarn in den X–XII. Jahrhunderten. *Acta Biologica Szegediensis*, 1: 194–200.
- Farkas, Gy., Dezső, Gy. (1965): A magyar antropológia bibliográfiája (1952–1964). *Anthropologiai Közlemények*, 9: 157–235.
- Farkas, L.Gy., Dezső, Gy. (1994): *A magyar antropológia története a kezdettől napjainkig*. JATEPress, Szeged. pp. 42–43.
- Farkas, L.Gy, Erdélyi, L. (1998): History of biology teaching and the biological sciences at the József Attila University from 1921 to 1996. *Acta Biologica Szegediensis*, 43(Suppl. 1). pp. 42.
- Farkas, Gy., Fazekas, A., Szekeres, E. (1983): The fluoride content of drinking water and the menarcheal age. *Acta Biologica Szegediensis*, 29: 159–167.

- Farkas, Gy., Hunya, P., Herendi, I., Szekeres, E. (1983): Studies on the menarcheal age of girls of county Csongrád, Southern Hungary. *Acta Biologica Szegediensis*, 29: 169–178.
- Farkas, L.Gy., Juhász, M., Just, Zs. (2010): *A Biblia biológus szemmel*. Agape, Szeged. pp. 344.
- Farkas, Gy., B. Kurcsik, E., B. Marcsik, A. (1981): Bibliographia Anthropologica Hungarica (1977–1979). *Anthropologiai Közlemények*, 20: 167–188.
- Farkas, L.Gy., Makra, Sz. (2015): Józsa László (1935–2014). *Anthropologiai Közlemények*, 56: 167–176.
- Farkas, Gy., Marcsik, A. (1976): Bibliographia Anthropologica Hungarica (1973–1974). *Anthropologiai Közlemények*, 20: 167–188.
- Farkas, Gy., Marcsik, A. (1978): Bibliographia Anthropologica Hungarica (1975–1976). *Anthropologiai Közlemények*, 22: 121–148.
- Farkas, Gy., Marcsik, A. (1983): Bibliographia Anthropologica Hungarica (1980–1982). *Anthropologiai Közlemények*, 27: 157–187.
- Farkas, Gy., Marcsik, A. (1987/88): Bibliographia Anthropologica Hungarica (1982–194). *Anthropologiai Közlemények*, 31: 157–182.
- Fazekas, A., Farkas, Gy., Kocsis, S.G. (1984): Die Knochenreife von Kindern in zwei Gemeinden in Ungarn mit unterschiedlichen Fluoridgehalt in Trinkwasser. *Anthropologischer Anzeiger*, 42: 57–65.
- Fazekas, A., Farkas, Gy., Kocsis, S.G., Tóth, K. (1982): Knochenreife und Gebissentwicklungsgrad der Kinder in Gebieten mit unterschiedliche Fluoridmengen enthaltenden Trinkwasser. *Österreichische Zeitschrift für Stomatologie*, 79: 316.
- Fazekas, A., Farkas, Gy., Szekeres, E., Kocsis S.G. (1983): A gyermekek testi fejlettsége különböző fluorid koncentrációjú ivóvízű településeken. *Anthropologiai Közlemények*, 27: 119–127.
- Lipták, P. (1966): *Embertain és emberszármazástan*. Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lipták, P. (1967): *A magyarság etnogenézisének paleoanropológiája*. Doktori értekezés. Szeged.
- Lipták, P. (1971): *Embertain és emberszármazástan*. Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 284.
- Lipták, P. (1978): *Embertain és emberszármazástan*. Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 284.
- Marcsik, A. (1983): *A Duna-Tisza köze avar korának paleopatológiája*. Kandidátusi értekezés tézisei, Szeged.
- Martin, R. (1928): *Lehrbuch der Anthropologie*. Fischer Verlag. Jena.
- Topinard, P. (1881): *Az anthropológia kézi könyve*. Fordította Pethő Gyula és Török Aurél. Kir. Magyar Természettudományi Társulat, Budapest. pp. 768.

Levelezési cím: Farkas L. Gyula
 Mailing address: Alföldi u. 12.
 H-6722 Szeged
 Hungary
farlegy@bio.u-szeged.hu